

Т
64 347

ТЕНДОР АЛЕКСАНДРОВ

СÈ ЗА МАКЕДОНИЈА

ДОКУМЕНТИ 1919 - 1924

МАКЕДОНСКИЪТ ВЪПРОСИ ПОЛОЖЕНИЕТО В МАКЕДОНИЯ

МЕМОРАНДУМ

представен от Вътрешната революционна македонска организация пред петата Асамблея на Обществото на народите и правителствата на всички страни.

Август, 1924

МАКЕДОНСКИТЕ ИСКАНИЯ

Исторически преглед – Сегашно състояние

На конференцията в Лозана, която трябваше да нанесе промени в териториалния статут на Близкия изток, предвидени чрез Севърския договор, останал без приложение поради настъпилите събития, Централния комитет на ВМРО привлече вниманието на великите сили върху несправедливото и несигурно разрешение на един въпрос, който от 20 години е в основата на усложненията в Изтока, оказали се така фатални за Европа.

Този въпрос е македонският въпрос.

Свикването на петата Асамблея на Обществото на народите събужда много надежди за действителното омиротворяване на света, а за Комитетата е подходящ случай да привлече още веднъж вниманието на отделните правителства и на общественото мнение върху положението в Македония и начините за решаване на криза, чиято продължителност би могла един ден да предизвика сериозни грижи на международните отношения и да изложи мира на сериозна опасност. Приложеният към настоящото изказване доклад представлява в този смисъл красноречиво предупреждение за всички трезвомислещи хора.

Македонският въпрос бе поставен на вниманието на великите сили преди повече от четвърт век; авторът на девиза „Македония за македонците“, който е и девиза на Организацията и на цялото македонско движение, е самият Уилям Гледстон, починал през 1898 г. Първата намеса на великите сили в Турция в полза на Македония бе извършена през 1895 г. Ето защо на пръв поглед изглежда излишно да я припомним. Но събитията от 1912–1913 г., както и възпламеняването на Европа до голяма степен объркаха нещата и за точното поставяне на въпроса е необходимо да бъдат изяснени очертанията му. Такава е целта на настоящия документ.

Според член 23 од Берлинския договор султанът се задължава да въведе реформи в европейските си провинции. Това не бе сторено. Населението, което чака достатъчно дълго, започна да се вълнува. Вместо обещаните реформи започнаха преследвания. Положението се усложни и от спонтанно, движението се превърна в организирано. През 1894 г. бе основана Вътрешната

македонска революционна организация. Политическата и програма се състоеше в искането на автономия за Македония под контрола на великите сили, намесата на които бе считана за необходима за осигуряване прилагането на реформи. На практика дейността на Вътрешната организация значително подрони авторитета на султана в трите вилаета – Солунски, Манастирски (Битолски) и Скопски, съставящи с малки изменения географската, историческа и етническа Македония. Намесата на великите сили първоначално плаха, започна да става постепенно все по-действена. След голямото народно въстание от 1903 г., което застраши мира на Балканите, Англия, Франция, Италия, Русия и Австро-Унгария, постигайки съгласие, вкараха в тези три вилаета международна контролна комисия, съставена от двама цивилни – руснак и австриец, подкрепени от международна жандармерия, командувана от италиански генерал. Македония бе разделена на пет сектора и всеки едни от тях – поверен на някоя чужда мисия. През 1905 и 1906 г. контролът бе разширен. Проведени бяха финансови, а след това и правни реформи. Самоуправлението на Македония бавно се организираше. Скелето на автономна Македония бе построено. Македонската организация, като поддръжница на автономията, работеше за нея с всички сили и, от друга страна воюваше с бандите, изпращани от гръцкото правителство или подкрепяни от сръбската пропаганда. Консулската и дипломатическа преписка от този период, публикувана в „Синята книга“, „Жълтата книга“, е най-доброто доказателство за враждебното отношение на сръбското и гръцкото правителство към автономистот македонско движение.

Да се обясни подобно отношение не е никак трудно.

Сърбия и Гърция не искаха да бъде създадена автономна свободна Македония, тъй като това би сложило край на техния стремеж към териториална експанзия. Всъщност те искаха разделянето на страната. И Сърбия, и Гърция твърдяха, че даването на автономия на Македония ще доведе до присъединяването и към България. По този начин те признаваха негласно, че македонското население в своето мнозинство е българско по чувства и произход (раса), тъй като само мнозинството може да провъзгласи и осъществи анексия.

Действително славянското население в Македония е по произход и дух българско. То взе активно участие, дори преобладаващо, в борбата на българския народ за еманципация от духовното потносничество на гръцката църква към средата на XIX в. То представлява и мнозинството в страната (в навечерието на 1912 г. възлиза на 1.095.355 души, тоест на 48%). Но националното самосъзнание на българите в Македония не им попречи да се стремят към политически режим независим од България, защото те отчитаха усложненията и опасността от разделяне, които биха могли да възникнат при всяка една анексионистка по-

литика. Днес идеята за автономия е дълбоко вкоренена в душите на хората, в нея вярват всички македонци.

След българите най-многобройният елемент от македонското население са турците – те са 541.615 души, тоест 23%. Турците, а и по принцип всички мюсюлмани поддържат султана, който им осигурява привилегировано положение. И тъй като разширяването на реформената база щеше логично да доведе до ограничаването на неговата власт и до обособяване на автономна Македония, то турските патриоти започнаха да се бунтуват. Само няколко седмици след историческата среща в Ревал, на която крал Едуар VII и император Николай постигнаха съгласие по проекта за македонска автономия, младотурците провъзгласиха на 23 юли 1908 г. в Монастир (град в Македония) конституция, обещаваща да гарантира свобода и равнопоставеност на всички народности и елементи без разлика от националност и религия.

Вътрешната организация, която се бе борила за режим на гражданско равнопоставеност и конституционни свободи, сложи оръжието и искрено се присъедини към новия режим. Много скоро обаче младотурците започнаха да провеждат политика на насилствена колонизация и брутална денационализация, която отблъсна от тях нетурското население. Организацията, която винаги е била еманация на духа и закрилница на народните стремления, през 1910 г. възобнови своята дейност. Младотурската политика за възстановяване на османството се бе превърнала в заплаха не само за народите подчинени на султана, но и за всички балкански държави. Пред опасността те прекратиха съперничеството помежду си и се съюзиха за борба срещу Турция. Сръбско-българският съюз, сключен през март 1912 г., подготви почвата за общото съглашение, към което се присъединиха Гърция и черна Гора.

За нещастие Македония бе тази, която заплати цената за този съюз. Сръбско-българският договор предвиждаше, разбира се, и автономията като вариант за разрешаване на въпроса, но същевременно предвиждаше прикрито разделяне на македонската територия. То произтича от чл. 2 на тайното приложение към съюзния договор, според който по-голямата част от Македония се дава на България, а съдбата на зоната между Шар планина и въображаемата права [линия] от сръбско-българската граница до северния бряг на Охридското езеро остава в ръцете на руския император в качеството му на арбитър. Конвенцията с Гърция не съдържаше териториални клаузи.

Балканската война, в която четите на Македонската организация участваха в услуга на армиите и на трите страни, завърши с победа на съюзниците. Но тази победа още не бе окончателна, мирът бе далеч, когато сръбското правителство се опита да се изплъзне от поетите задължения. През февруари 1913 г. г-н Пашич, министър-председател, поиска ревизия на териториалните клаузи в полза на Сърбия. Това бе кълнът на войната меж-

ду съюзниците, тъй като българското правителство не можеше по никакъв начин да оправдае пред общественото мнение разделянето на Македония. Сръбското правителство, предвиждайки конфликта си, бе подсигурило тайно подкрепата на Гърция, признавайки за нейни онези македонски територии, които бяха окупирани от войските и: границата между двете страни бе определена на принципа на „ефективната окупация“, както се казва в чл. 3 от тайния сръбско-гръцки договор от 2 юни 1913 г. Националните съображения не бяха от никакво значение за двете договарящи се страни, които си поделиха завзетата територия и чуждото население, като основното им съображение бе да запазят оново, което случайността по време на военните действия бе поставила под тяхна власт.

Поражението на България по време на Междусъюзническата война позволи на двете държави да осъществят делението, което бе узаконено от Букурещкия договор на 10 август 1913 г. Македонската организация изрази протест срещу тази завоевателна политика и направи постъпки пред правителствата на великите сили, за да предизвика обрат в събитията и да ги насочи към автономията, единственото възможно решение, което би успокоило враждите и би сложило край на балканските амбиции. Но съперничеството между някои сили доведе до крах идеята за ревизия на Букурещкия договор, Македония остана разделена между Сърбия, Гърция и България, която от своя страна успя да запази само долината по средното течение на Струма и горното течение на Места.

Новите господари на Македония въведоха режим, който в някои отношения караше населението да си спомня със съжаление за турското робство. Гърция изсели по островите си духовниците, учителите и всички по-видни българи; островчето Трикери се превърна в тяхно гробище. Правителството в Белград публикува на 3 октомври 1913 г. Правилник за обществена сигурност в присъединените земи, текстът на който е цялостно възпроизведен в Отчета на анкетната комисия, изпратена на Балканите от Карнегиевия фонд за мир, като документ, доказващ, че Белград гледа на Македония като на „вид покорена колония, която завоевателите могат да управляват, както им е угодно“. Тази международна комисия, съставена от видни личности под ръководството на барон д'Естурнел дьо Констан, включваше сред членовете си и г-н „Жюстен Годар, понастоящем член на кабинета Ерио.

Двете правителства се нахвърлиха със завидно усърдие върху духовното наследство на българите, останали в техните предели. Българските училища, огнища на просветата, достигнали до голям разцвет дори по време на турската администрация, бяха затворени; учителите прогонени; българските владци изхвърлени, а поповете принудени или да се подчинят на чужда църковна власт, или да напуснат страната; българските книги бяха

изгорени, да се говори на български език се считаше за държавна измяна.

И от двете страни на границата, определена на принципа „на ефективна окупация“, се провеждаше насилствено обезличаване на народностното съзнание.

Ето защо броят на македонските бежанци в България нарасна и достигна забележителни цифри и защо Македония не се примири с новото чуждо робство.

* * *

Избухването на европейската война завари балканските народи разделени, а Македония – в очакване. За всички трезвомислещи хора бе ясно, че от несигурно положението, създадено от Букурещкия договор себе превърнало в опасно. Въпреки това никакви енергични мерки не бяха предприети, а усложненията, които последваха, показаха пред очите на всички каква грешка е била допусната през 1913 г. с разделянето на Македония.

Междувременно договорите, които сложиха край на войната, която бе водена за възтържествуването на справедливостта, се докоснаха до тази грешка само колкото да я задълбочат фатално. Сърбия и Гърция се възползуваха от статута си на съюзнички на страните – победителки, за да запазят и дори да закръглят териториалните си придобивки в Македония. Плебисцитът, предвиден в толкова много други области и изискван от македонците, им бе отказан. А ако въобще имаше страна, в която принципите, провъзгласени от съюзниците, можеха да намерят неопровержимо и безспорно приложение – то това бе найвече Македония. В разгара на събитията, когато Сърбия бе екзалтирана от смелостта и страданията и, благородни сърца и справедливи умове – учени, публицисти и политици – в Париж, Лондон и Рим доказваха публично правото на Македония да бъде свободна. Едва ли може да има по-искрена и красноречива защита на исканията на един народ. Цяла Македония и Вътрешната организация, която въплъщава нерушимата и вяра в победата на справедливостта, се гордеят с тази защита като е неоспоримо доказателство.

Македонският въпрос е бил повдиган, по наши сведения, и на съюзническите преговори в Париж, през пролетта и лятото на 1919 г. Ако тогава бяха взели решение, което да отговаря на повелята на справедливостта и на желанието на населението, то днес нямаше да съществува опасност от усложнения на Балканите и от криза в Югославия. Но тогава решение не бе взето. Македония получи като единствено удовлетворение обещанията, включени в договорите за защита на малцинствата.

Вече изминаха пет години от края на войната, а няма и ни най-малкия признак, че сръбското и гръцкото правителства смятат да приложат тези договори. Гърция признава съществува-

нето на „българофони“ и дори на българи в Македония, след като принуди България да подпише заедно с Нъойския договор и конвенция за доброволно взаимно изселване на етническите малцинства в двете страни, но не търпи никаква църкви и български училища, никаква благотворителна или културна дейност от страна на хора от български произход. Тя прилага абсолютно същата политика и по отношение на останалите етнически малцинства в Македония – куцовласи (арумъни), албанци и др. Колкото до Сърбия, тя твърдо отказва да признае, че в Македония има българи. Нещо повече, често може човек да чуе някой сръбски политик, както наскоро г-н Нинчич, министър на външните работи в кабинета на г-н Пашич, да твърди, че не съществува нито македонски въпрос, нито Македония, заличавайки с един замах едно минало, изпълнено с героични битки и със страдания, които развълнуваха съвестта на Европа.

При такива самонадеяни изказвания политиката на Белград в присъединените македонски територии не може да изнепада никого.

Това е режим на обезличаване на народностното съзнание чрез всички възможни средства. В разрез с договора за малцинствата в сръбска Македония няма нито едно българско, албанско, арумънско или друго училище. Дори училищата на американските мисии бяха затворени, защото в тях се преподаваше на български език, а протестантските пастори бяха принудени да преустановят проповедите си на български. През юни 1922 г. в Тетово – областен град (околийски център) бяха арестувани няколко български жители и осъдени на по няколко месеца затвор, затова че по време на празник пеели български песни. На учащата се младеж в Охрид бе отказано да сформира клон на Международната асоциация на християнската младеж. В началото на годината в Битоля властите хвърлиха в затвора няколко жители, обвинени, че били създали дружество за опазване на българския език!

И отгоре на всичко осъществяването на тази линия, ревностно възобновена веднага след повторната окупация на страната от сръбските войски (през октомври 1918 г.) бе поверено на корумпирана и некадърна администрация, която бе обрисувана дори от сръбската преса по не особено ласкав начин. Успоредно с насилственото заличаване на националното съзнание сръбското правителство провежда подобно на младотурците през 1908 – 1912 г. колонизация, за да унищожи местното (коренното) население. По този начин в Македония бяха заселени 758 сръбски семейства; през следващата година 1.226 семейства, през 1921 г. – 1.062 семейства и т. н.

Естествено населението, закалено в борбите, превратностите и страданията на три войни, които се разиграха на територията на Македония между 1912 и 1918 г., не може да се приспо-

соби към това положение. В своето разочарование то веднага се обърна към Вътрешната организация, която в продължение на четвърт век е била негова закрилница срещу административния произвол и социалния гнет, олицетворение на надеждата му за по-добри дни.

Ръководителите на Организацията без трудности възстановиха мрежата от комитети и подкомитетите такава, каквато беше преди войните. Те не предприеха нито едно враждебно действие срещу властите или обществените институции. Тъй като македонските искания бяха общоизвестни, а и държавите, поделили Македония, се бяха ангажирали с обещанието да спазват правата на малцинствата, Централният комитет не губеше надежда, че великите сили, които помогнаха на Сърбия и Гърция да разширят териториите си, и Обществото на народите, което следи прилагането на калаузите за малцинствата, не ще оставят да потънат в забрава едните за сметка на другите. Централният комитет вярваше, че с превръщането на Сърбия, която държи по-голямата част от Македония, в Югославия, агресивният дух на сръбския национализъм ще претърпи еволюция към по-широките форми на югославския федерализъм.

Получи се точно обратното. В Сърбия нетърпимостта нарастваше успоредно с утвърждаването на индивидуалността на несръбските националности в държавата. Сърбо-хърватският конфликт, чието развитие Европа следи вече близо пет години, е резултат от това състояние. Той би могъл да послужи за нагледен пример на всеки, който не познава македонския въпрос и който е склонен да приеме обясненията на Белград.

Белград твърди, че македонското движение се дължи само на преминаването в Сърбия на банди от България. Централният комитет държи да опровергае това твърдение, което е толкова абсурдно, колкото и невярно. Македонското движение е национално движение, чиито корени се крият в самото положение в Македония и което черпи цялата си сила от местното население, без значение каква е неговата раса.

Ако сръбските и гръцките власти уважаваха националното съзнание на различните етнически елементи, ако им осигуряваха справедлив режим и истинска свобода, македонският въпрос нямаше да съществува. Често е било повтаряно, дори от трибуната на Обществото на народите, че сръбската конституция гарантира свобода за всички поданици на кралството. Всяко народно допитване в Македония е съпроводено със засилване на мерките за контрол, така бе през ноември 1920 г. по време на изборите за Скупщина, така бе и през пролетта на 1923 г. по време на изборите, проведени от г-н Пашич за налагане на тесен сръбски национализъм в триединната държава.

Поради изброените причини, както и поради други, които са твърде много, за да бъдат изброени тук, духът на съпротива у населението нараства от 1920 г. насам. Насилието и жестокос-

тите съ всякакъв вид на органите на обществената власт и бандите на тяхна служба, тъй като Сърбия, която е най-голямата военна сила в югоизточна Европа поддържа платени престъпници, които свирепо безчинствуват сред населението, само подклаждат съпротивата. Така се роди и закали в страданията силният и бистър (ясен) македонски дух, който е нерушимата основа на Организацията. Всъщност видяхме как се появява един процес, забелязан при всички режими за национално подтисничество.

Изпитанията са най-тежки за селското население, което е оставено на произвола. Селяните са принудени да изхранват и войсковите поделения и бандите в служба на държавата. Когато някъде се стигне до конфликт с четите на Организацията, къщите им са опожарявани, жените им – изнасилвани. Великият жупан на Брегалница – Добрица Маткович, придоби печална известност благодарение на този вид мерки. По негова заповед през февруари 1923 г. бяха разстреляни 28 невинни селяни от с. Гарван (Радовишко). В Скопие специален трибунал осъди за революционна дейност през юни 1922 г. 185 жители на различни градове и села. Като повод за това преследване послужи залавянето на една прокламация на турски език, отправена от Организацията до мюсюлманското население. Вината на обвинените не бе доказана, като изключим тримата преносители на прокламацията, но независимо от това бяха издадени 84 различни присъди – от една година затвор до смъртно наказание.

По време на процеса ексцесиите излязоха наяве. Сръбските вестници сравниха режима в Македония с положението в сибирските каторги. Оттогава вместо да се подобри, то все повече се влошава. Фактите, изнесени във втората част на настоящия документ, са само бледа илюстрация на действителността. Само специална анкета би могла да установи всичко, което е изстрадало македонското население от 1918 г. насам под сръбска администрация. Колкото до гръцка Македония, неотдавнашното клане на 14-те селяни от Търлис, установено от смесената гръцко-българска комисия, е достатъчно доказателство за положението там.

Централния комитет на Вътрешната организация, на която Белград и Атина приписват престъпленията и извращенията, които лежат на собствената им съвест, заявява категорично, че ще се подложи доброволно на всякаква анкета, проведена от международна организация с цел установяването на истината за положението в Македония.

* * *

Подобна анкета би стигнала неминуемо до извода, че са необходими спешни мерки, за да бъдат предотвратени по-нататъшните усложнения и за да бъде изпълнен хуманния ни дълг.

Тези мерки трябва да бъдат преди всичко честното и законнообразно прилагане на клаузите за защита на малцинствата,

под контрола на Обществото на народите, или с други думи възстановяването на църквите, училищата, имуществото и другите институции на българи, власи, албанци и др., право на обучение на родния им език, право на сдружение и свобода на печата, връщане на всички владици, учители, попове, лекари и др. и като цяло на всички македонски емигранти, които искат да се върнат по родните си места и да служат на отечеството си с таланта, знанията и работата си; в амнистиране на всички политически провинения: в установяването на законен режим, гарантиращ политически права на представителите на различните етнически малцинства и въздаване на национални институции. Накратко създаване на условия, при които да се осъществи, в рамките на конституционните права, еволюцията на югославската държава към децентрализация и към федерация.

През превратностите, които разтърсиха Балканите, историческата мисия на ВМРО от четвърт век насам е била да защитава македонското население и да се бори за мир и свободно развитие, ето защо тя ще е първата, която ще приветствува обрата във вътрешната политика на Югославия по отношение на Македония, ще бъде щастлива да съдействува като легална партия за заздравяването и развитието на една федерална югославска държава с оглед конфедерирането на всички балкански народи, в което Македония ще се включи като предан член. Удоволстването на тези скромни искания, което би трябвало да интересува Обществото на народите и особено страните към които Сърбия е поела морални задължения, би било достатъчно за възвръщането на спокойствието в Македония и на Балканите. Но ако Белград и Атина продължават да задълбочават грешките си и откажат на македонците елементарните права, които им се полагат по договорите, Вътрешната организация след като е уведомила правителствата и общественото мнение на всички демократични страни ще продължи с удвоени сили и с всички средства своите усилия за победата на своя благороден идеал за мир, свобода и разбирателство на Балканите, който не е изоставяла и в най-критичните мигове, като предупреждава, че няма да носи отговорност за усложненията, които могат да настъпят на Балканите вследствие на незачитането на правата на Македония.

Македония, август 1924 г.

ЦЕНТРАЛЕН КОМИТЕТ НА ВЪТРЕШНАТА МАКЕДОНСКА РЕВОЛЮЦИОННА ОРГАНИЗАЦИЯ

Кр. Герџинов, Ц. Билярски, Меморандумът на ЦК на ВМРО от август 1924 г. до Обществото на народите, Известия на държавните архиви, кн. 58, София, 1989, 126–133.